

УДК 373.2.015.31:17.022.1
DOI 10.31654/2663-4302-2020-PP-3-92-97

Пісоцький О. П.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Пісоцька Л. М.

викладач кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

**ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ОСНОВ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ**

У статті розглядається проблема виховання у дітей дошкільного віку моральної культури, яка вважається основною метою морального виховання дошкільників. Автори аналізують основні підходи провідних науковців щодо визначення сутності феномену, розглядають головні тенденції у визначенні змісту морального виховання у період дошкільного дитинства. У статті акцентується увага на ролі вихователя, як кваліфікованого і значущого дорослого, у формуванні моральної культури дошкільника.

Автори дійшли висновку, що моральна культура дитини старшого дошкільного віку вважається на сучасному етапі значущим особистісним надбанням, що має компонентний склад і складається з особистісного та поведінкового компонентів. Основу особистісного пласту становлять потреби, мотиви, морально-етичні цінності, гуманні почуття, духовність. Доповнюють цей компонент також і властивості характеру, серед яких найбільш важливими є доброзичливість, повага до старших, чесність, доброта, толерантність, емпатія. Поведінковий пласт моральної культури дошкільників проявляється у дитячих висловлюваннях з приводу морально-етичних норм і правил, у ситуаціях пов'язаних з моральним вибором, у поведінці та вчинках, які відповідають прийнятним у соціумі моральним нормам і цінностям. Наголошується на значенні і ролі загальнолюдських цінностей, які вважаються основою моральної зрілості дитини старшого дошкільного віку.

Ключові слова: моральне виховання, моральність, моральні якості, моральні цінності, моральна культура дошкільника, моральна зрілість дитини дошкільного віку, структура моральної культури дошкільника.

Постановка проблеми. Проблема морального виховання дітей дошкільного віку є актуальною для сучасної дошкільної галузі, оскільки саме сьогодні в умовах складних суспільних відносин, втрати виховних ідеалів, напруження людських стосунків важливим є формування моральної культури дошкільника. Вона передбачає систему моральних знань, умінь, навичок, переконань, поглядів, норм і формування на цій основі певних моральних якостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування моральної культури у дітей дошкільного віку вивчалось: у контексті взаємин між дітьми й батьками вихованців (І. Гребенніков, Т. Кирієнко, В. Сухар); через певні педагогічні умови, які повинні мати місце у спільній взаємодії сім'ї та педагогічного колективу ЗДО щодо формування моральних якостей особистості дитини (Т. Алексеєнко, Л. Божович, В. Постовий); у контексті змісту і методів педагогічної просвіти батьків (Л. Островська, О. Долинна, Т. Кирієнко, О. Низковська); через співробітництво фахівців дошкільних закладів з сім'єю щодо гуманістичного виховання дошкільників (Т. Пагута); через визначення педагогічних умов ефективної взаємодії ЗДО і сім'ї в екологічному вихованні старших дошкільників (Н. Кот); крізь призму взаємодії з батьками дітей раннього віку (Н. Аксаріна, О. Волкова, Т. Маркова, Л. Свирська).

Однак невирішеним залишається питання змісту виховання моральної культури дітей дошкільного віку.

Питання моральної культури у дітей дошкільного віку надзвичайно актуальне. У цьому контексті виконано велику кількість досліджень, створено низку програм, закладено базові положення особистісного зростання до державного стандарту у галузі дошкільної освіти. Однак ці категорії постійно вдосконалюються, розширюються, збагачуються.

Метою даної статті є з'ясування основ моральної культури дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі все значна частина науковців усвідомлює, що моральне відродження нашої держави має здійснюватися через засвоєння дітьми загальнолюдських норм і цінностей, виховуючи моральну культуру дітей.

Одним із найважливіших і найголовніших завдань для вихователя дошкільної галузі на сьогодні, є виховання в дитини основ моральної культури.

Моральна культура є ознакою розвитку індивіда, набуття ним значущих соціальних властивостей. У цьому плані найбільш важливою її ознакою стає моральність. Зокрема, Т. Титаренко пов'язує її з моральною зрілістю. На думку автора, це особистісне досягнення, що виявляється у своєрідній соціальній позиції. У відповідності до неї особистість враховує найбільш актуальні мотиви, переживання, ставлення, зацікавленість інших людей, які знаходяться поряд, поважає їх, а також а також виявляє у своїй діяльності елементи суб'єктивності, що стають її власним, внутрішнім надбанням. Як бачимо, тут підкреслюється роль внутрішнього досвіду, переконань, ставлень, які ввійшли до структури особистості і визначають її активний стан, моральність у стосунках з іншими [12, с. 21].

В. Шадріков, досліджуючи культуру особистості, використовує поняття духовні здатності, під якими розуміє можливості людини виявляти добро до інших, здійснювати гарні вчинки. Водночас науковець підкреслює наявність у цьому утворенні особистісних властивостей – моральних якостей. Зокрема, він звертає увагу на емпатію, яка є основою названих здібностей і розуміється ним як можливість співчуття, співпереживання, досягнення стану внутрішньої активності, єдності моральних рис, властивостей, що дозволяє здійснювати певні вчинки. Саме ці здатності духовного плану, на думку автора, і є основою життя і творчості. Отже, науковець підкреслює значення емпатії, яка лежить в основі моральності, й вказує ще на один компонент моральної культури особистості – моральних якостей. У цілому вихованість, висока моральність особистості проявляється у знаннях, переконаннях, мотивах поведінки, якостях, емпатії до яких є свідоме ставлення [13, с. 423].

А. Петровський вважає, що в основі високоморальної особистості закладені її цілепокладання, свобода, цілісність, здатність до розвитку. Вони визначають можливості пізнання себе, інших людей, усвідомлення себе як відповідальну за дії вчинки особу, покладаючись лише на саму себе, розвиваючись при цьому у внутрішньому плані. Отже, автор підкреслює цінності особистісної активності у плані пізнання себе та інших, усвідомлення важливості та наслідків дії та вчинків, у плані вдосконалення себе. Тому, основою моральної культури, вихованості науковець вважає суб'єктну активність та набуті на основі неї можливості морального спрямування [10, с. 65].

К. Платонов, вивчаючи особистість у психології, дійшов висновку, що моральне виховання є основою її гармонійного становлення. Водночас автором здійснено спробу опису й рівнів її моральної вихованості. Зокрема, він виділив наступні: відмінна або внутрішня, добра або зовнішня, ситуативна, задовільна, повна відсутність вихованості. Як бачимо, найвищою мірою розвиненості є внутрішня, яка відображає прагнення до морального схвалювання вчинків, протидію моральним актам поведінки, вияви моральної спрямованості. Отже, основою моральної культури є вчинки, схвалювані соціумом, та відповідне ставлення до них з боку особистості [8, с. 240].

Основою моральності людини, за поглядами В. Сухомлинського (у його термінології моральної культури), є свобода і відповідальність, які по праву вважаються автором найвищим мірилом особистісного розвитку. Педагог-новатор визначав, що підґрунтям моральної культури дитини є обов'язок окремо взятої людини, чи дитини

щодо людей, суспільства, Вітчизни, спільноти [11, с. 95]. Особистість, у якій сформовані означені риси, вважається вихованою, або освіченою у моральному сенсі. Отже, моральна культура дітей 5–7 років визначається обов'язком і відповідальністю, а свобода визначається відсутністю будь-якого тиску з боку інших індивідів на певну дитину чи то дорослими, чи ровесниками. У цьому випадку мова йде про риси, власності особистісного характеру.

Н. Грот також підкреслює роль внутрішніх інстанцій у моральному зростанні людини. До неї автор відносить потенціал особистості, що спрямований на досягнення вершин самосвідомості та має прояв у моральній активності та в цілому у бутті. До них він відносить витоки духовної творчості, основу якої становлять гуманні почуття, моральні досягнення, устої, а також здатність вияву і виконаного морального обов'язку по відношенню до інших та самого себе. Джерелом цього матеріалу є творчість. Отже, автор підкреслює духовно-творчий потенціал моральної культури, відносячи ставлення до найбільшого блага людства в цілому [3, с. 399].

На думку О. Запорожця, основою моральної культури мають стати гуманні почуття, сформовані у ранньому й дошкільному дитинстві. Основою цього процесу, на думку вченого, має стати особистість вихователя, його значущість для дітей. Також у цьому плані науковець відводив важливу роль діяльності, саме дитячій, оскільки у ній повною мірою розкривається та збагачується моральність дитини. Водночас вагомим значенням у концепції особистісного розвитку автора набуває спільна діяльність дорослого (педагога) й дитини, адже саме у ній реалізуються гуманні стосунки, обмін досвідом, формування гуманних почуттів. Все це є основою особистісно орієнтованого підходу у дошкільній освіті. Отже, основою моральної культури дітей старшого дошкільного віку дослідник вбачав гуманні почуття, які формуються у практичній поведінці дітей, а також у спільній діяльності з дорослим, зокрема вихователем [4, с. 97].

Подібної думки дотримується сучасний дослідник І. Бех. Підґрунтям моральної культури він вважає практичну поведінку, а саме вчинок, який визначає морально-духовну спрямованість особистості. Саме це особистісне утворення, на думку науковця, є одночасно і показником, і мірилом, і практичною дією. Він виділяє різні його види, що відображають напрями морального зростання: ставлення до того, що належить мені, а що – іншій дитині (ціннісне ставлення до інших людей за рахунок конкретної особистісної позиції); спрямованість на пізнання власних думок і емоційних переживань, а також ровесників (проявляється у тому, що дізнаючись про внутрішній світ іншого, набуваєш знань про себе; між почуттями власними й ровесників має бути знак рівності); розумово-емоційна єдність вчинку підтримується за рахунок розвитку мовлення [1, с. 4].

Т. Поніманська також вказує на необхідність цілеспрямованого формування людяності у дітей 5–7 років. При цьому вона акцентує увагу на самому змісті цієї чесноти. Зокрема, це людські стосунки, один з одним, урахування інтересів партнерів у спілкуванні, грі, повага до особистості дорослого, ровесника, розуміння емоційних станів. Все це, на думку авторки, виявляється на рівні поведінки. На особистісному рівні моральна спрямованість проявляється у властивостях, моральних якостях, серед яких милосердя, дружба, доброта, довіра до інших осіб, працьовитість, любов до Вітчизни, виховання людини – громадянина. Отже, науковець щодо малюка 5–7 років моральну культуру розмежовує на два рівні: поведінковий, що передбачає сферу стосунків, їх етичну сторону, правила гарного тону у спілкуванні; особистісний – сформованість та міру розвиненості якостей, які становлять підґрунтя моральності, тобто людяності у термінологічному полі авторки. Як бачимо, поєднання цих двох параметрів утворює єдність досліджуваного явища [9, с. 14].

А. Богуш аналізує моральну культуру дитини через систему цінностей, відмічаючи серед них доброту, чесність, справедливість, ввічливість, чуйність, які мають бути зрозумілими маленькому пересічному громадянину. Водночас науковець наголошує, що їх цілісність проявляється у двох аспектах – моральному та духовному. Останнє поняття стосується особливої людської сфери – сфери творчості. Ця категорія вказує на її особистісний вимір у плані життя і вона, на думку авторки, лежить в основі моральності. Це своєрідна психічна енергія, яка спонукає

індивіда до самовираження, самореалізації. Вона є спонукою до виявлення у поведінці абсолютних цінностей життя. У дитини 5–7 років вона вказує на цілісність особистості. Як бачимо, науковець розмежує поняття духовності, цінностей, моральності, визначаючи своєрідну їх ієрархію: на основі ціннісних орієнтацій виховується духовність, що в свою чергу сприяє формуванню моральності. Останнє утворення є особистісного плану, а на поведінковому плані виявляється як здатність суб'єкта виявляти у своєму поведінці моральну культуру: уявлення про абсолютні чесноти, риси людяності, дотримання правил гуманних стосунків. Отже, моральність є основою культури дитини [2, с. 20].

О. Кононко, акцентує увагу на внутрішніх складових моральності у період дошкільного дитинства, наголошуючи на необхідності культури потреб у малюків. У цьому контексті науковець наголошує на необхідності розвитку самосвідомості малюків, зумовлюючи формування особистісних потреб, відповідних, вікові, статі, індивідуальності дітей. Отже, у дітей 5–6 року життя моральна культура залежить від сформованості певних потреб та свідомого ставлення до них з боку дитини [6, с. 5].

Л. Калуська акцентує увагу на необхідності здійснення відповідної роботи у цьому напрямку, розпочинати яку потрібно з самого малечку – з дошкільного віку, де закладається моральний фундамент зростаючої дитини. Авторка вказує на основні напрямки реалізації поставленої мети: розширювати знання й уявлення малюків про моральні норми й поведінку, виховувати свідоме ставлення щодо їх дотримання, вправлення у відповідних вчинках. Водночас науковець підкреслює, що спрямованість виховного процесу забезпечується морально-етичним вихованням дітей дошкільного віку. Також варто відмітити, що до моральної культури авторка відносить і християнські цінності.

Л. Калуська відмічає практичну спрямованість моральності дитини: моральні висловлювання та відповідна сукупність мотивів. Названі параметри щодо дитини є критеріями моральної культури вихованців 3–6 років. Ще одним елементом є дії та вчинки морально-етичної спрямованості, які є інтегрованим критерієм вихованості малюків. Важливими є потреби і проблеми морального змісту, усвідомлення яких має бути і в дітей і найближчих дорослих. Отже, параметрами моральності дітей, на думку зарубіжних науковців, є потреби, чутливість, висловлювання, мотиви, дії та поведінка морального змісту. Всі ці явища відбуваються у тісній співпраці з близькими дорослими, педагогами і батьками. Зростання особистості у контексті моралі, аналізується за її судженнями, установками, поведінкою, що становлять відповідну компетентність [5, с. 41].

Питання моральної особистості одне з найбільш актуальних проблем сучасної освіти. Т. Маркова підкреслює емоційну основу цього явища – афективну сферу дитини, її відкритість до виховних впливів. Науковець вказує на необхідність розвитку емоцій соціального плану вищого рівня – співпереживання, співчуття до іншої людини, які є основою емпатії. Також відмічається підґрунтя морального зростання – самоствердження малюка, яке відбувається через засвоєння соціальних норм, еталонів. Отже, основою моральної культури дитини 5–7 років є соціально-емоційний розвиток особистості, що відбувається на основі вдосконалення суто людських емоцій, які є основою емпатії, співчуття. Можливим цей процес стає завдяки самоствердженню малюків у період дошкільного дитинства [7, с. 6].

Висновки. Таким чином, моральна культура дітей дошкільного віку активно вивчається дослідниками на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Серед них І. Бех, Л. Калуська, Л. Лохвицька, О. Кононко, Т. Поніманська та ін. Цей феномен має дві складові: особистісний і поведінковий. У особистісному плані його основою є потреби, мотиви, морально-етичні цінності, гуманні почуття, духовність, моральність, а також риси характеру, зокрема доброчесність, повага до старших, чесність, доброта, толерантність, емпатія. На рівні поведінки досліджуване явище має місце у висловлюваннях, ситуаціях морального вибору, відповідних діях і вчинках. Основу становлять гуманні почуття – людяність, доброчесність, які формуються на основі абсолютних людських цінностей, які створюють підґрунтя для духовності зростаючої особистості, яка у свою чергу є основою моральної вихованості малюків, ознакою якої є емоційні переживання.

Моральна культура дітей 5–7 років визначається як особливе особистісне утворення, в основу якого закладено моральні знання і судження, емоції і почуття вищого соціального плану, моральні норми і виявляється у адекватних моральних рішеннях, відповідних діях і вчинках етичного спрямування. Ця особистісна властивість має певні рівні сформованості у конкретної дитини.

Література

1. Бех І. Концепція правилвідповідного виховання. *Дошкільне виховання*. 2004. № 4. С. 4–5.
2. Богуш А. М. Дефініція "духовність" і "моральність" в аспекті національного виховання в Україні. *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах: теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: збірник наукових праць. Київ: Інститут проблем виховання, 2000. С. 18–23.
3. Грот Н. Устои нравственной жизни и деятельности. *Психология личности в трудах отечественных психологов* / под ред. Л. В. Куликова. Санкт-Петербург: Питер, 2001. С. 397–401.
4. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: в 2 т. Москва: Педагогика, 1986. Т. 1. Психическое развитие ребенка. 320 с.
5. Калуська Л. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку "Соняшник". Тернопіль: Мандрівець, 2014. 144 с.
6. Кононко О. Л. Плекаймо культуру потреб особистості. *Дошкільне виховання*. 2013. № 5. С. 2–7.
7. Маркова Т. Воспитание трудолюбия у дошкольников. Москва: Просвещение, 1991. 121 с.
8. Платонов К. К. Структура и развитие личности. Москва: Наука, 1986. 255 с.
9. Поніманська Т., Козлюк О., Марчук Г. Виховання людяності: методичний посібник. Київ: Міленум, 2008. 138 с.
10. Психологический словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. 2-е изд. Москва: Политиздат, 1990. 494 с.
11. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 1. Проблеми виховання всебічного розвитку особистості. 166 с.
12. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості. Київ: Марич, 2009. 232 с.
13. Шадриков В. Д. Духовные способности. *Психология личности в трудах отечественных психологов* / под ред. Л. В. Куликова. Санкт-Петербург: Питер, 2001. С. 420–425.

Reference

1. Bekh, I. (2004). Kontseptsia pravlyovidpovidnoho vykhovannia [The concept of appropriate education]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*. 4. 4–5 [in Ukrainian].
2. Bohush, A. M. (2000). Definitsiia "dukhovnist" i "moralnist" v aspekti natsionalnoho vykhovannia v Ukraini [Definition of "spirituality" and "morality" in the aspect of national education in Ukraine]. *Moralno-dukhovnyi rozvytok osobystosti v suchasnykh umovakh: Teoretyko-metodolohichni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Moral and spiritual development of personality in modern conditions: theoretical and methodological problems of education of children and students*. Kyiv: Instytut problem vykhovannia [in Ukrainian].
3. Hrot, N. (2001). Ustoy nrvstvennoi zhyzny y deiatelnosti [Foundations of moral life and activity]. *Psykhohohyia lychnosty v trudakh otechestvennykh psykhohohov – Personality psychology in the works of domestic psychologists*. L. V. Kulykova (Eds.). Sankt-Peterburh: Pyter [in Russian].
4. Zaporozhets, A. V. (1986). *Yzbrannye psykhohohycheskye trudy* [Selected psychological works]. (Vols. 1–2; Vol. 1). Moscow: Pedahohyka [in Russian].
5. Kaluska, L. (2014). *Kompleksna prohrama rozvytku, navchannia i vykhovannia ditei doshkilnoho viku "Soniashnyk"* [Comprehensive program of development, education and upbringing of preschool children "Sunflower"]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].
6. Kononko, O. L. (2013). Plekaimo kulturu potreb osobystosti [Let's cultivate a culture of personal needs]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*. 5. 2–7 [in Ukrainian].
7. Markova, T. (1991). *Vospytanye trudoliubyia u doshkolnykov* [Education of diligence in preschoolers]. Moscow: Prosveshchenye [in Russian].

8. Platonov, K. K. (1986). *Struktura y razvytye lychnosti* [Personality structure and development]. Moscow: Nauka [in Russian].
9. Ponimanska, T., Kozliuk, O. & Marchuk, H. (2008). *Vykhovannia liudianosti* [Education of humanity]. Kyiv: Milenum [in Ukrainian].
10. Petrovskoho, A. V. & Yaroshevskoho, M. H. (1990). *Psykhologhycheskyi slovar* [Psychological dictionary]. (2d ed.). Moscow: Polytyzdat [in Russian].
11. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory* [Selected works]. (Vols. 1–5; Vol. 1). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
12. Tytarenko, T. M. (2009). *Suchasna psykhologhiia osobystosti* [Modern psychology of personality]. Kyiv: Marych [in Ukrainian].
13. Shadrykov, V. D. (2001). *Dukhovnye sposobnosti* [Spiritual abilities]. *Psykhologhiya lychnosti v trudakh otechestvennykh psykhologov – Personality psychology in the works of domestic psychologists*. L. V. Kulykova (Eds.). Sankt-Peterburh: Pyter [in Russian].

Pisotsky A.

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of Preschool Education in Nizhyn State University named after Mykola Gogol; Pisotska Lyudmyla Mykolayivna, Lecturer of the Department of Preschool Education in Nizhyn State University named after Mykola Gogol

EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN THE BASICS OF MORAL CULTURE

The article considers the current problem of preschool education – education of preschoolers of moral culture, which is considered to be the main purpose of moral education of preschoolers. The authors analyze the main approaches of leading scientists to determine the essence of the phenomenon, explain the main trends in determining the content of moral education in preschool. The article focuses on the role of the educator as a qualified and significant adult in the formation of the moral culture of the preschooler.

The authors came to the conclusion that the moral culture of older preschooler is considered to be a significant personal property at the present stage which has a component composition and consists of personal and behavioral components.

According to the scientific approach, the basis of the personal layer are needs, motives, moral and ethical values, humane feelings, spirituality. Complement this component and the properties of character, among which the most important are friendliness, respect for elders, honesty, kindness, tolerance, empathy. According to the practical side, the behavioral layer of moral culture of preschoolers is manifested in children's statements about moral and ethical norms and rules, in situations involving moral choices, in behaviors and actions that meet accepted moral norms and values in society. Emphasis is placed on the importance and role of universal values, which are considered the basis of moral maturity of the child of older preschooler age.

Key words: moral education, morality, moral qualities, moral values, moral culture of a preschooler, moral maturity of a preschool child, structure of moral culture of a preschooler.